

Nr 44

Utlåtande i anledning av väckta motioner om jämkning av rättegångskostnad, m. m.

Första lagutskottet har till behandling förehaft två inom riksdagen väckta, till lagutskott hänvisade motioner, nr 211 i första kammaren av herr *Hanson, Per-Olof*, och nr 258 i andra kammaren av herr *Enskog m. fl.* I motionerna, vilka är likalydande, hemställes, »att riksdagen måtte besluta att rättegångsbalkens 31 kapitel §§ 1, 6 och 7 ändras så att rättegångskostnaderna kan jämkas till belopp som svarar mot betalningsförmågan och att i de fall då flera tilltalade döms för samma brott kostnaderna skall fördelas mellan de tilltalade med hänsyn till omständigheterna och solidarisk betalningsskyldighet åläggas endast om särskilda skäl talar därför».

Motionerna har varit föremål för remissbehandling.

Inledning

Enligt 31 kap. 1 § rättegångsbalken skall i mål vari åklagaren för talanden tilltalade, om han döms för brottet, till statsverket återgälda vad enligt rättens beslut av allmänna medel utgått till vittne eller sakkunnig eller eljest för bevisning under förundersökningen eller i rättegången samt i arvode och ersättning till försvarare så ock statsverkets kostnad för hans hämtande till rätten. Motsvarande skyldighet föreligger enligt lagen den 20 december 1946 om återgäldande av kostnad för blodundersökning i brottmål i princip beträffande kostnad för blodundersökning. Om rättegångskostnadens belopp icke står i rimligt förhållande till den tilltalades brottslighet och villkor, må ersättningen enligt 31 kap. 1 § rättegångsbalken jämkas efter vad som prövas skäligt. Förklaras den tilltalade på grund av sin sinnesbeskaffenhet fri från straff, prövar rätten om och i vad mån den tilltalade med hänsyn till omständigheterna skäligen bör återgälda rättegångskostnaderna. Enligt 31 kap. 6 § rättegångsbalken skall, om flera tilltalade döms för medverkan till samma brott eller för brott som äger samband med varandra, de dömda solidariskt svara för rättegångskostnaden. I den mån kostnaden hänför sig till del av målet, som endast angår någon av dem, eller uppstått till följd av viss vårdslöshet eller försummelse av någon av dem, är denne ensam ersättningsskyldig. Om flera dömda solidariskt förpliktats att svara för rättegångskostnad, kan domstolen enligt

31 kap. 7 § rättegångsbalken på yrkande av någon av dem pröva hur kostnaden slutligen skall fördelas mellan dem eller om någon skall vidkännas hela kostnaden.

I sammanhanget må erinras om att för tilltalad, som åtnjuter fri rättegång, gäller särskilda bestämmelser. Enligt 6 § lagen om fri rättegång må sådan tilltalad icke i målet förpliktas återgälda ersättning till offentlig försvarare eller kostnad för bevisning varom rätten självant utställt. Finnes sådan tilltalad efter rättegångens avslutande kunna utan intrång i de medel som är nödiga för hans eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet gälda kostnad, som avses i 6 §, må den tilltalade på yrkande av kronans ombudsman förpliktas ersätta statsverket sådan kostnad. Talan må dock ej väckas senare än fem år efter rättegångens avslutande. Underrättelse från domstol till utmättningsman för åtgärd mot fria rättegångsparten lämnas emellertid endast om kostnaden överstiger 300 kronor.

Motionerna

Efter redogörelse för innehållet i 31 kap. 1 § rättegångsbalken och 6 § lagen om fri rättegång anför motionärerna följande.

Frågan under vilka förutsättningar tilltalad som döms för brott helt eller delvis kan befrias från att återgälda statsverket rättegångskostnaderna har under senare år varit föremål för livlig diskussion. Under diskussionen har å ena sidan (Svensk Juristtidning 1960 s. 132 ff och 312) hävdats att stadgandet i 31 kap. 1 § rättegångsbalken lämnar domstolarna vidsträckt möjlighet att jämka rättegångskostnaderna. Jämkning skulle enligt denna uppfattning kunna ske såväl då beloppet icke står i rimligt förhållande till brottsligheten som då beloppet icke är rimligt med hänsyn till den dömdes betalningsförmåga. Endast om beloppet är rimligt ur båda dessa synpunkter skulle möjligheten att jämka vara utesluten. Gentemot denna uppfattning har å andra sidan (Svensk Juristtidning 1960 s. 310) gjorts gällande att jämkning enligt 31 kap. 1 § rättegångsbalken kan ske endast då kostnaden står i missförhållande till såväl brottsligheten som den dömdes villkor. Jämkning skulle således enligt denna uppfattning icke kunna ske enbart på den grund att ett återgåldande av kostnaden med hänsyn till den dömdes ekonomiska villkor icke ter sig rimligt. Sistnämnda uppfattning, vilken vinner stöd av den processrättsliga litteraturen (Gärde m. fl. Kommentarer till rättegångsbalken s. 417 och Olivecrona Rättegången i brottmål enligt RB s. 346 not 5) torde vara den i rättspraxis i allmänhet vedertagna.

Den ståndpunkt lagen enligt den förhärskande uppfattningen intar beträffande skyldigheten för tilltalad att ersätta rättegångskostnad måste ur flera synpunkter anses otillfredsställande. Såsom framhållits under diskussionerna är det ur psykologisk synpunkt olämpligt att i en dom i brottmål ålägga den tilltalade att fullgöra något som han icke förmår. Särskilt är detta av betydelse i fråga om villkorligt dömda och villkorligt frigivna. Ett åläggande av betalningsskyldighet, som icke står i rimligt

förhållande till den dömdes betalningsförmåga, kan i dylika fall verka nedbrytande på den tilltalade och motverka hans återanpassning i samhället. Detta bestyrks av skyddskonsulenternas och övervakarnas erfarenheter. Ett åläggande av återbetalningsskyldighet för rättegångskostnad minskar även — såsom framhållits under diskussionen (Sv. J. T. 1956 s. 281) — möjligheterna för målsägaren att få ersättning för den skada han lidit.

Ur statsfinansiell synpunkt kan det icke anses tillfredsställande att domstolarna i ett stort antal ålägger tilltalade, som icke kan förväntas kunna betala rättegångskostnaderna, återbetalningsskyldighet för dessa. Härigenom uppstår onödigt arbete för indrivningsmyndigheterna och ytterligare kostnader för statsverket. En jämkning av återbetalningsskyldigheten till belopp som svarar mot betalningsförmågan skulle därför innebära en icke obetydlig rationalisering. Nämnas må i detta sammanhang att beträffande kostnader i fri rättegång uppgift till indrivningsmyndigheten för åtgärd mot fria rättegångsparten lämnas endast om beloppet överstiger 300 kronor. Överstiger beloppet icke 300 kronor vidtas i följd härav ingen indrivning.

En möjlighet att minska olägenheterna skulle vara att bevilja tilltalad, som icke förmår betala rättegångskostnaderna, fri rättegång, vilket skulle medföra att den tilltalade icke i målet blev förpliktad betala kostnaden för bland annat offentlig försvarare. Denna utväg är emellertid i allmänhet icke framkomlig. Ofta medför nämligen rättegången för den tilltalade icke några omedelbara utgifter. Fri rättegång kan då icke erhållas (N. J. A. 1961:143). Att märka är också att även den som beviljats fri rättegång i princip är skyldig ersätta statsverket dess kostnader i anledning av rättegången. Kan kostnaderna icke uttas av annan, är fria rättegångsparten skyldig återgälda dessa till statsverket, låt vara att återkravet sker i annan form och att, såsom förut berörts, återkrav under vissa betingelser icke sker. För att lösa frågan syns därför lagändring erforderlig. Sådan har också förordats av Sveriges advokatsamfund i yttrande över ett av rättegångskommittén 1958 avgivet betänkande angående »Rättegångshjälp».

Motionärerna tar därefter till behandling upp frågan om skyldighet för flera dömda att solidariskt återgälda rättegångskostnad samt anför efter att ha lämnat en redogörelse för lagens bestämmelser följande.

I den av Gärde m. fl. utgivna kommentaren till Nya rättegångsbalken (s. 424) uttalas att, därest samma person förordnats till offentlig försvarare för flera tilltalade som åtalats för medverkan i samma brott och de tilltalades inställning till åtalet väsentligen är densamma, de tilltalade torde böra åläggas att solidariskt svara för ersättningen. I praxis torde dock med hänsyn till bland annat att utredningen i brottmål ofta väsentligen avser vilken påföljd som bör ådömas det ej sällan förekomma, att solidarisk betalningsskyldighet för kostnaden för försvarare ej åläggs utan att kostnaden fördelas på de tilltalade så att varje tilltalad får svara endast för sin del av kostnaden. Har de tilltalade särskilda försvarare, är tilltalad enligt rättspraxis, om ej särskilda skäl föranleder till annat, skyldig återgälda statsverket endast kostnaden för sin egen försvarare (Sv. J. T. 1954 rf s. 17).

Lämpligheten av den i 31 kap. 6 § rättegångsbalken upptagna huvud-

regeln att om flera tilltalade döms för samma brott eller brott som har samband med varandra, de dömda solidariskt skall återgälda rättegångskostnad till statsverket kan starkt ifrågasättas. Följden av en dylik regel blir att om av två tilltalade den ene saknar medel att betala rättegångskostnaderna, den eller de övriga får svara för hela kostnaden. För en tilltalad som i följd härav ensam får svara för rättegångskostnaderna, framstår detta ej sällan som en uppenbar orättvisa. Regeln kan också leda till att den slarvige och mindre ansvarsställande premieras på bekostnad av den som söker göra rätt för sig. Det kan därför starkt ifrågasättas, om icke huvudregeln bör vara den att rättegångskostnaden skall fördelas mellan de tilltalade med hänsyn till omständigheterna och att solidarisk betalningsskyldighet ålägges endast om särskilda skäl talar därför.

Remissyttranden

Över motionerna har utskottet i den ordning § 46 riksdagsordningen föreskriver inhämtat yttrande från *justitiekanslersämbetet, riksåklagarämbetet, Svea hovrätt, skyddskonsulenten i Stockholms norra distrikt för äldre och skyddskonsulenten i Stockholms södra distrikt för unga*. Härjämte har tillfälle att avgiva yttrande över motionerna beretts *Sveriges advokatsamfund, Föreningen Sveriges häradshövdingar, Föreningen Sveriges stadsdomare, Föreningen Sveriges landsfiskaler samt Föreningen Sveriges stadsfiskaler*. Riksåklagarämbetet har vid sitt remissvar fogat till ämbetet inkomna yttranden från *statsåklagarna i Stockholm, Göteborg och Malmö* samt från *Föreningen Sveriges landsfogdar*.

Remissinstanserna ställer sig genomgående positiva till endera eller båda av de ändringar, som föreslås i motionerna. Från flera håll framhålles dock att resultatet av annan utredning bör avvaktas eller att frågorna bör prövas i ett större sammanhang. Vad gäller solidarisk betalningsskyldighet anföres i några remissyttranden att det med hänsyn till lagtillämpningen synes tveksamt om det är erforderligt med ändrade bestämmelser.

Justitiekanslersämbetet anser visserligen att vägande skäl kan anföras till stöd för att jämkning skall ske i större utsträckning än vad för närvarande brukas men att dock flera omständigheter talar mot att nu genomföra en utvidgning av jämningsregeln på sätt motionärerna föreslagit samt anför följande.

De frågor, som angår rättegångskostnad, äger delvis nära samband med varandra. I vissa hänseenden rymmer de spörsmål, som är av förhållandevis komplicerad natur. Ändring i ett avseende kan komma att återverka på andra hithörande lagregler. Enligt ämbetets mening är det därför vanskligt att utan närmare utredning vidtaga en enstaka ändring i enlighet med vad motionärerna i denna del föreslagit.

Vidare må framhållas att en framkomlig väg att minska tilltalads rättegångskostnader är att bevilja honom förmånen av fri rättegång. Möjligheten att bevilja sådan förmån är likväl för närvarande förhållandevis begränsad. Emellertid är en särskild utredning tillkallad för att verkställa översyn av

lagstiftningen om rättshjälp i rättegång och därmed sammanhängande frågor. Det torde kunna antagas, att uppmärksamhet därvid kommer att ägnas även åt den tilltalades ställning. Enligt ämbetets mening föreligger det skäl att avvakta de förslag denna utredning kommer att framlägga. Av redogörelsen i årets riksdagsberättelse framgår att utredningen beräknas bli slutförd under 1964 (se 1 Ju: 43).

I brottmål utdömes ofta skadestånd till målsäganden. De olägenheter, som för den tilltalade må vara förenade med skyldigheten att betala rättegångskostnader, gäller i kanske än högre grad i fråga om förpliktelsen att gälda skadestånd. Frågan om skadestånd i brottmål och möjligheten att verkligen hålla målsäganden skadeslös har i skilda sammanhang varit föremål för diskussion bland annat inom riksdagen. Därvid har förslag framförts om att det allmänna i vissa fall borde svara för ersättningen. Om en sådan lösning anses böra närmare övervägas — och mycket talar därför — kan det ifrågasättas, om anledning ej föreligger att med detta spörsmål samordna problemet om ersättningsskyldigheten beträffande rättegångskostnaderna.

De skäl som här anförts mot att nu ändra jämkningsregeln i 31 kap. 1 § rättegångsbalken äger enligt ämbetets uppfattning tillämpning även i fråga om den av motionärerna föreslagna ändringen av bestämmelserna i 31 kap. 7 § om solidarisk återbetalningsskyldighet för flera tilltalade.

Riksåklagarämbetet ställer sig positivt till motionerna och tillstyrker en utredning angående den närmare utformningen av en ändrad lagstiftning på området. Ämbetet ansluter sig till uppfattningen att jämkning enligt gällande lag kan ske endast då kostnadens belopp står i missförhållande till såväl brottsligheten som den dömdes villkor. Starka skäl talar enligt ämbetet för att jämkningsmöjligheterna utvidgas i den av motionärerna angivna riktningen. Ämbetet påpekar att den nuvarande regeln kan leda till stötande resultat även i vissa andra situationer än de av motionärerna berörda samt anför därefter följande.

Ämbetet vill i detta sammanhang erinra om att när det gäller lagöverträdare i åldern 15—17 år åtal i vissa fall är påkallat därav, att påföljdsfrågan finnes böra hänskjutas till domstol, medan däremot i åtskilliga andra fall den lämpligaste behandlingen av den unge kan åvägabringas i samband med åtalselftergift. Härvid är ofta rent tillfälliga omständigheter utslagsgivande, och det synes otillfredsställande att sådana faktorer skall vara avgörande för frågan om brottet skall föranleda skyldighet att återgälda statsverket kostnader. I fråga om de unga lagöverträdarna är uppenbarligen resocialiseringssynpunkten av särskild betydelse. Ofta torde ett åläggande att till statsverket återgälda kostnader motverka den återanpassning i samhället som insatta behandlingsåtgärder syftar till att åvägabringa. Enligt ämbetets mening kan ifrågasättas, om icke — i vart fall beträffande unga lagöverträdare — sådan skälighetsprövning som sägs i 31 kap. 1 § andra stycket rättegångsbalken borde göras generellt tillämplig. Vad angår frågan om skyldighet att återgälda rättegångskostnader i högre rätt, särskilt i fall där talan fullföljts av åklagaren för erhållande av prejudikat, må jämväl hänvisas till ämbetets yttrande över rättegångskommitténs betänkande med förslag till lag om rättsgångshjälp m. m. (SOU 1958:40), vari ämbetet anförde bl. a.

Ämbetet vill i anslutning till kommitténs uttalanden i betänkandet s. 83 f. anföra några allmänna synpunkter å den i 31 kap. 1 § rättegångsbalken upptagna regeln om jämkning av tilltalads ersättningsskyldighet till statsverket, då ersättningens belopp icke står i rimligt förhållande till den tilltalades brottslighet och villkor. Regeln är restriktivt utformad. För att jämkning skall kunna ske kräves, att kostnadens belopp skall framstå som *icke rimligt* i förhållande till den tilltalades brottslighet och villkor. En regel med denna snäva utformning leder enligt ämbetets mening i vissa fall till klart otillfredsställande resultat. Det har sålunda förekommit att i fall, där åklagarsidan på grund av prejudikatintresset nödgas föra ett mål angående en förseelse, som icke förskyller mer än ett måttligt dagsbottsstraff, till andra instans eller genom samtliga instanser, den tilltalade, vilken nödgats anlita offentlig försvarare, i den slutliga fällande domen ålagts att gälda förutom böter ersättning till det allmänna med belopp, som stundom flerfaldigt överstiger böternas belopp. Att på detta sätt den reella påföljden av en förseelse på grund av rättegångskostnadsreglerna blir avsevärt strängare än straffbudet i och för sig föranleder synes otillfredsställande. Över huvud synes det kunna ifrågasättas om det är rimligt att den tilltalade skall bära kostnaderna för processen i högre instans i sådana fall, där fullföljd av talan i målet blivit nödvändig på grund av ett oriktigt avgörande i första instans av en rättsfråga eller en påföljdsfråga samt fullföljden således icke vållats av något den tilltalades eget förhållningssätt i målet. (Jämför beträffande synpunkter å denna fråga i dansk och norsk straffprocessrättslig litteratur Hurwits, Den danske straffretspleje 2 uppl. 1949 s. 835 vid not 13, och Skoie, Den norske straffprocess band II s. 254.) Av anförda skäl vill ämbetet förorda att en uppmjukning av jämkningsregeln upptages till övervägande.

Vad angår ändring av 31 kap. 6 och 7 §§ rättegångsbalken torde visserligen, såsom motionärerna anført, i praxis ofta förekomma, att kostnad för gemensam försvarare fördelas på olika medverkande i samma brott. Det är emellertid ingalunda klart hur långt domstolarnas möjligheter härvidlag sträcker sig. Ämbetet har sig bekant fall, där dylik kostnad ålagts solidariskt och uttagits i sin helhet av en av flera tilltalade, vilket denne av naturliga skäl uppfattat såsom ett orättvist tilläggsstraff. Med hänsyn till vad nu anförts delar ämbetet motionärernas uppfattning, att förevarande lagrum bör ändras så att solidarisk återbetalningsskyldighet skall åläggas endast om särskilda skäl talar därför.

Statsåklagaren i Stockholm lämnar i sitt yttrande följande statistiska uppgifter från indrivningsmyndigheten i Stockholm rörande återbetalningsskyldigheten till statsverket för rättegångskostnader i brottmål.

1961

inkomna ärenden:	5 007	inkomna ärendens belopp:	1 100 000
betalda ärenden:	3 007	betalda ärendens belopp:	400 000
avskrivna ärenden:	2 170	avskrivna ärendens belopp:	441 000

1962

inkomna ärenden:	7 114	inkomna ärendens belopp:	1 350 000
betalda ärenden:	3 014	betalda ärendens belopp:	574 000
avskrivna ärenden:	2 400	avskrivna ärendens belopp:	540 000

1963

inkomna ärenden:	6 860	inkomna ärendens belopp:	1 453 000
betalda ärenden:	3 030	betalda ärendens belopp:	524 000*
avskrivna ärenden:	2 260	avskrivna ärendens belopp:	517 000

* varav 120 000 i skatteåterbäring

Härefter anför statsåklagaren i sitt yttrande följande.

Det synes icke som motionärerna har underskattat de nackdelar, som är förenade med de dömdas återbetalningsskyldighet. Vad beträffar de svårigheter som kan uppstå angående den dömdes återanpassning i samhället saknas anledning att ifrågasätta riktigheten av vad motionärerna anfört. Utöver den av motionärerna anförda litteraturen må erinras om Ekelöf Sv. JT 1956 sid. 67.

Vad sedan angår hänsynen till målsägandens intresse, kan emellertid ifrågasättas, om motionärerna uppfattat läget riktigt. Enbart den omständigheten, att man efterger statsverkets fordran innebär naturligtvis ingen garanti för att målsäganden får ut sina pengar. Den allmänna diskussionen om tillgodoseende av målsägandens rätt har följt bland annat den linjen, att statsverket ersätter målsäganden eller att problemet löses försäkringsvägen eller att införsel i lönen medges (TSA 1961 sid. 151). Bärkraften av motionärernas argument i denna del kan alltså ifrågasättas.

Beträffande de statsfinansiella skälen finns däremot ingen anledning till erinran.

Utöver vad motionärerna anfört synes följande synpunkter böra beaktas. Återbetalningsskyldigheten kan många gånger uppfattas såsom ett tilläggsstraff. Det förefaller då orättvist, som också Ekelöf framhåller (Sv. JT 1956 sid. 67 ff), att under det att straffet nog utmättes efter den tilltalades skuld utdömes återbetalningsskyldigheten — ofta till stora belopp och i bötesdomar till och med till större belopp än själva straffet — utan att hänsyn, annat än i undantagsfall, tages till den tilltalades brottslighet och skuld. Sådant hänsynstagande kan ske endast om nu förevarande jämningsgrund föreligger samtidigt med skäl till jämkning på grund av den tilltalades villkor.

Vidare bör anmärkas, att innevarande ordning innebär, att den dömda i allmänhet även i prejudicerande mål åläggs att bära kostnader för målets juridiska bedömande, trots att denna kostnad rimligtvis måste anses åvila statsmakterna såsom ett led i deras ansvar för rättsutvecklingen.

Riskerna att ådraga sig återbetalningsskyldigheten kan också såsom Ekelöf framhållit i Sv. JT 1956 sid. 67 verka dämpande på den misstänktes lust att begära offentlig försvarare. Skulle å andra sidan en försvarare ha förordnats mot den tilltalades vilja, kan det i många fall synas hårt att förplikta honom att betala kostnaderna för detta försvar.

Slutligen må tilläggas att, då motionärerna angriper återbetalningsskyldigheten från synpunkten på den dömdes återanpassning i samhället, det kan ifrågasättas om ej skäl föreligger att granska rådande preskriptionstid för återbetalningsskyldigheten av rättegångskostnaderna. Det synes lämpligt, att denna preskriptionstid bestämmes i likhet med vad som gäller beträffande återbetalningsskyldigheten enligt 13 § fria rättegångslagen, nämligen till en tid av fem år från domsdagen (jmf. 21 § förslag till lag om rättegångshjälp SOU 1958: 40).

På grund av vad ovan anförts synes behov föreligga av en reform på ifrågavarande område. Erforderlig utredning angående de tilltalades villkor och betalningsförmåga kan erhållas av dagsbottsutspisningen och i förekommande fall av personundersökningen. Från de synpunkter åklagarmyndigheten har att företräda föreligger således ingen erinran mot bifall till motionerna i denna del.

Däremot avstyrker statsåklagaren ändring i 31 kap. 6 och 7 §§ rättegångsbalken med följande motivering.

De största kostnaderna i ett brottmål torde vara advokatarvodena. Enligt rättspraxis, vilket jämväl anmärkts av motionärerna, har envar tilltalad av domstolen ålagts återbetalningsskyldighet endast i vad avser kostnaderna för egen försvarare. Vad därefter angår ersättning för bevisning i målet synes det uppenbart, att om samtliga tilltalade bestrider och samma bevisning åberopas mot dem de tilltalade jämväl solidariskt skall återgälda statsverket kostnaderna för denna. I de fall åter där somliga tilltalade erkänner och andra bestrider åtalet ter det sig som ett generellt rättvisekrav att de som erkänner icke förpliktas att återgälda kostnader för bevisning enbart därför att de är medåtalade.

Ifrågavarande bedömande torde också ex officio kunna beaktas av domstolen enligt nuvarande bestämmelser och ändring i rättegångsbalken i förevarande hänseende synes icke vara erforderlig.

Statsåklagaren i Göteborg anser någon ändring av 31 kap. 1 § rättegångsbalken ej erforderlig om domstolarna godtager den närmast till hands liggande tolkningen av lagtexten att jämkning kan ske även för den händelse, att kostnaden är orimligt hög i förhållande till den dömdes ekonomiska ställning. I yttrandet tillstyrkes utredning om ändrad formulering av 6 och 7 §§ i nämnda kapitel så att rättegångskostnaderna skall fördelas mellan de tilltalade efter föreliggande omständigheter och att solidarisk betalningsskyldighet skall åläggas endast om särskilda skäl talar därför.

Statsåklagaren i Malmö framhåller i sitt yttrande följande.

Som skäl för sitt förslag anföra motionärerna dels att det är ur psykologisk synpunkt olämpligt att i brottmål ålägga den tilltalade att fullgöra något, som han icke förmår, dels ock att det ur statsfinansiell synpunkt skulle innebära en icke obetydlig rationalisering, om återbetalningsskyldigheten jämkades till belopp, som svarade mot betalningsförmågan.

Det förstnämnda skälet anser jag knappast vara av den styrka att det motiverar en lagändring. All betalningsskyldighet, som ålägges av domstol, den må avse underhållsbidrag, skadestånd eller böter verkar på sitt sätt nedslående eller i sista hand nedbrytande på den det drabbar. Från skadeståndsrättens område vet vi, att det ej är ovanligt att hyggliga och ordentliga medborgare, som på grund av olyckliga omständigheter vållat skada, ålagts en skadeståndsskyldighet, som de uppenbarligen aldrig någonsin kan fullgöra. Vid sådant förhållande frågar man sig, om anledning finns att betrakta här ifrågavarande ersättningskyldighet annorlunda. Här är det ju dock fråga om personer, som begått brott, och de bör då rimligen också i full utsträckning få ta konsekvenserna av sina

handlingar. Till konsekvenserna bör också full återbetalningsskyldighet ifråga om rättegångskostnaderna höra.

Motionärernas påpekande att ett åläggande av återbetalningsskyldighet minskar målsägandens möjlighet att utfå skadestånd förtjänar givetvis beaktande. Frågan skulle måhända kunna lösas så, att målsägandens rätt till skadestånd tillerkändes en viss förmånsrätt framför skyldigheten att återgälda rättegångskostnaderna. Över huvud synes målsägandens för närvarande föga avundsvärda ställning vara av den betydelse att den bör upptagas i ett större sammanhang.

Vad motionärerna anfört om de statsfinansiella synpunkterna kan icke motivera den föreslagna ändringen. Visserligen är det riktigt att indrivningsmyndigheterna åsamkas arbete och statsverket kostnader i ett stort antal hithörande fall. På rättsskipningens område måste emellertid de statsfinansiella skälen vika för de rättsliga synpunkterna. Börjar man att på ett område rucka på denna princip, kan detta lätteligen leda till att praktiska rationaliseringssynpunkter läggs till grund för en lagstiftning, som ytterst medför rättsosäkerhet.

Ytterligare en synpunkt bör i detta sammanhang framhållas. Det kan framstå som tveksamt, vilken tidpunkt som skall vara avgörande vid bedömandet av den tilltalades betalningsförmåga. Om en till obetydligt jämkad återbetalningsskyldighet skulle åläggas en vid tiden för domens meddelande helt utblottad tilltalad, som kort tid därefter får sin ställning avsevärt förbättrad, måste den jämkningen framstå som otillfredsställande. Lika otillfredsställande skulle det kunna vara om en vid tidpunkten för domen förmögen tilltalad ålägges återbetalningsskyldighet i full utsträckning varefter han får sin ekonomi så undergrävd, att han, då betalningsskyldigheten aktualiseras, saknar alla möjligheter att fullgöra den.

Med hänsyn till vad jag ovan anfört anser jag mig icke kunna tillstyrka den nu föreslagna ändringen av 1 §.

Däremot finner jag de skäl motionärerna anfört vara av den styrka, att deras förslag bör kunna realiserats på annat sätt. Man skulle sålunda kunna tänka sig att frågan om jämkning upptoges och avgjordes av de exekutiva myndigheterna i samband med verkställighetsåtgärd. En annan tänkbar möjlighet vore att den tilltalade vid väsentligt förändrade förhållanden eller om det eljest skulle anses uppenbart obilligt att betalningsskyldighet utkrävdes tillerkändes rätt att påkalla jämkning. Ur praktisk synpunkt torde det förra alternativet vara att föredra. En lagstiftning av nu angivet innehåll bör under alla förhållanden vara restriktiv.

Ifrågasätts kan, om icke en hel del skulle vara att vinna, om domstolarna vore mer restriktiva i fråga om förordnanden av offentliga försvarare.

Vad slutligen angår de föreslagna ändringarna av 6 och 7 §§ finner jag de skäl, som motionärerna anfört vara i hög grad beaktansvärda, varför jag tillstyrker dessa förslag.

Föreningen Sveriges landsfogdar genom dess styrelse förklarar att lagändring av 31 kap. 1 § rättegångsbalken är erforderlig för att nå det mål vartill motionerna syftar. Enär föreningen delar motionärernas synpunkter i denna del tillstyrkes en ändring av detta lagrum. Beträffande frågan om solidarisk ersättningsskyldighet för rättegångskostnad torde enligt föreningen i praxis fördelning av kostnaderna få antagas ske i så

stor omfattning att det kan ifrågasättas om lydelsen av 6 § nämnda kapitel medför en oförnuftig eller obillig rättstillämpning. Föreningen uttalar att behov av den föreslagna lagändringen i denna del knappast föreligger, om syftet endast är att bekräfta vedertagen praxis.

Svea hovrätt påpekar att principen om ersättningsskyldigheten för tilltalad, som dömes i mål vari åklagare för talan, genombrytes av den i lagen givna bestämmelsen om jämkningsmöjlighet.

Hovrätten anför vidare.

Motiven till denna bestämmelse synes delvis vara av kriminalpolitisk art. (Jfr SOU 1938:44 sid. 345 och 1926:32 sid. 305—306.) Emellertid talar starka kriminalpolitiska skäl för att jämkning bör kunna ske även under hänsynstagande allenast till den dömdes ekonomiska förhållanden. Hovrätten ansluter sig därför i princip till förslaget i motionerna att rättegångskostnaderna skall kunna jämkas till belopp som svarar mot den dömdes betalningsförmåga. För en sådan ordning talar också de i motionerna anlagda statsfinansiella synpunkterna.

Genomföres den föreslagna regeln uppstår emellertid frågan efter vilka riktlinjer den tilltalades betalningsförmåga skall bedömas. Enligt lagen om fri rättegång må fri rättegång beviljas den, som icke äger tillgång till gäldande av de med rättegången förenade kostnaderna eller efter deras utgivande skulle sakna nödiga medel för eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet. Tvivelsutan uppfyller ett avsevärt antal av de tilltalade villkoren för erhållande av fri rättegång. En analog tillämpning av nämnda bestämmelser synes för dem böra leda till att ersättning med tillämpning av den i motionerna föreslagna regeln normalt jämkas till noll. Emellertid kan diskuteras om vid bedömandet av den tilltalades betalningsförmåga icke bör beaktas även hans framtida ekonomiska situation, exempelvis hans möjligheter att efter avtjänat frihetsstraff erhålla arbetsinkomster av sådan storlek att de förslår såväl till hans uppehälle som till de kostnader varom nu är fråga. Det synes dock klart, att en bedömning av den dömdes framtida betalningsförmåga i allmänhet måste bli osäker. Det får följaktligen förväntas bli det normala, att utredning i huvudsak kan vinnas allenast rörande den tilltalades ekonomiska situation vid tidpunkten för domen. Om den tilltalade härvid icke befinnes helt sakna betalningsförmåga är det naturligen av största kriminalpolitiska värde, att hans ersättningsskyldighet bestämmas i förhållande till hans nedsatta förmåga. Emellertid gör sig i denna situation med skärpa gällande behovet av fasta normer vid bestämmandet av ersättningsskyldighetens omfattning. (Jfr den kritik som 1951 års rättegångskommitté i sitt betänkande med förslag till lag om rättegångshjälp m. m. riktat mot den för erhållande av fri rättegång lagfästa s. k. relativitetsprincipen, SOU 1958:40 sid. 72.) Att märka är ju, att fråga blir om undantagslös prövning ex officio av ersättningsfrågan i varje mål där den tilltalade dömes efter talan av åklagare och där statsverket haft kostnader av i 31 kap. 1 § första stycket rättegångsbalken angivet slag. En förutsättning för införande av den föreslagna regeln synes därför vara, att regler tillskapas som medger en enhetlig praxis för samtliga jämkningsfall.

Hovrätten understryker i yttrandet därefter värdet av en samordning mellan den i motionerna föreslagna jämkningsregeln och gällande bestäm-

melser om fri rättegång. I yttrandet förordar hovrätten att, om rättegångsbalken ändras, sådan ändring göres i lagen om fri rättegång, att vad i rättegångsbalken finnes stadgat om återbetalningsskyldighet — och därmed också om möjlighet till jämkning — för tilltalad, skall äga motsvarande tillämpning i fråga om kostnader som utgått i anledning av fri rättegång för den tilltalade. I yttrandet uttalar hovrätten vidare följande.

Motionernas ändringsförslag ger emellertid anledning till spörsmålet om icke frågan huru kostnader i brottmål skall ersättas bör underkastas en allsidig omprövning. Enligt hovrättens mening motiverar såväl kriminalpolitiska skäl som önskemålet av enkla och enhetliga regler bl. a. en undersökning av möjligheten att låta samtliga kostnader — oberoende av den tilltalades ekonomi — förskottas av statsverket med eventuell skyldighet för tilltalad, som dömes, att i mån av betalningsförmåga återgälda nu avsedda kostnader.

Hovrätten anser därför att det i motionerna framlagda ändringsförslaget icke bör genomföras förrän samtliga hithörande frågor närmare utretts.

Beträffande motionärernas hemställan om ändring av 31 kap. 6 och 7 §§ rättegångsbalken har hovrätten icke blivit övertygad om behovet härav samt uttalar till stöd för detta ståndpunktstagande följande.

I motionerna föreslås vidare sådan ändring i 31 kap. 6 och 7 §§ rättegångsbalken att i de fall flera tilltalade dömes för samma brott solidarisk betalningsskyldighet ålägges endast om särskilda skäl talar därför och att kostnaderna eljest fördelas mellan de tilltalade med hänsyn till omständigheterna. Som motiv för ändringen anföres främst, att det för en tilltalad ej sällan framstår som en uppenbar orättvisa att han får ensam svara för rättegångskostnaderna då övriga tilltalade, med vilka han har solidariskt betalningsansvar, saknar medel till dessas gäldande.

Nämnda motiv ter sig icke helt övertygande. Väl anger 31 kap. 6 § första stycket rättegångsbalken som huvudregel solidariskt ansvar för rättegångskostnader då flera dömes för medverkan till samma brott eller för brott som äger samband med varandra. Emellertid lider denna regel inskränkning genom den i andra punkten av samma stycke intagna bestämmelsen att kostnad, som hänför sig till del av målet vilken angår allenast någon av de tilltalade, skall gäldas av honom ensam. På grund av sistnämnda bestämmelse torde i praktiken vara huvudregel, att de tilltalade icke ålägges solidarisk återbetalningsskyldighet. I den mån så likväl sker torde det normalt gälla allenast smärre kostnader, såsom exempelvis ersättning till av åklagaren åberopade vittnen, vilkas hörande haft betydelse för utredning av den gemensamma brottsligheten och vilka skulle ha hörts beträffande envar av de tilltalade oavsett om åtalen mot dem handlagts var för sig eller i gemensam rättegång. Den orättvisa, varom motionerna talar, synes således i varje fall icke bero av att den tilltalade på grund av det solidariska ansvaret får gälda en kostnad som icke direkt orsakats av honom.

Skyddskonsulenten i Stockholms norra distrikt för äldre ansluter sig till förslaget att rättegångskostnader skall jämkas till belopp, som svarar mot betalningsförmågan. Att avkräva människor prestationer, som de är

oförmögna till, kan enligt skyddskonsulenten endast få en negativ effekt i form av minskad respekt för gällande lag. Vad gäller solidarisk betalningsskyldighet för rättegångskostnader bör enligt skyddskonsulenten denna fråga särskiljas från spørsmålet om jämkning och göras till föremål för särskild översyn tillsammans med frågan om de solidariska skadestånden.

Skyddskonsulenten i Stockholms södra distrikt för unga uttalar att en utredning i detta distrikt och Malmö distrikt visar att jämkning förekommer i ett ringa antal fall. I frågan om möjligheter till jämkning instämmer skyddskonsulenten i motionärernas förslag. Beträffande solidarisk betalningsskyldighet för rättegångskostnad synes det skyddskonsulenten icke möjligt förorda någon ändring eller utredning med mindre även frågan om solidariskt gäldande av skadeståndsbetalning upptages.

Sveriges advokatsamfund genom dess styrelse ansluter sig vad angår förutsättningarna för jämkning av rättegångskostnadsersättning till vad motionärerna anfört. Styrelsen tillstyrker i detta avseende motionerna och anför:

Såsom antytts i motionerna har styrelsen i sitt den 26 juni 1959 avgivna yttrande över 1951 års rättegångskommittés år 1958 avgivna betänkande med förslag till lag om rättegångshjälp m. m. (SOU 1958:40) uttalat den uppfattningen att orden »brottslighet och villkor» i 31 kap. 1 § första stycket rättegångsbalken bör ändras till »brottslighet eller villkor», detta för att göra det möjligt för domstolarna att, oavsett brottsligheten, jämka ersättningen redan med hänsyn till att en ersättningskyldighet utan jämkning icke skulle stå i rimligt förhållande till den tilltalades villkor (se Tidskrift för Sveriges Advokatsamfund 1959 sid. 246). Styrelsens uttalande i denna fråga föranleddes närmast av en av rättegångskommittén föreslagen bestämmelse i lagen om rättegångshjälp, men styrelsen är av den uppfattningen att stadgandet i 31 kap. 1 § första stycket rättegångsbalken bör ändras i enlighet med vad nyss sagts, utan avhidan på resultatet av den nu pågående utredningen om den fria rättegången.

När rättegångskommittén avstod från att framlägga förslag till ifrågasvarande ändring i rättegångsbalken, motiverades detta av kommittén därmed att frågan jämväl, »och kanske främst», torde böra bedömas från kriminalpolitiska synpunkter (betänkandet sid. 83—84). Styrelsen kan för sin del icke se att ur dessa synpunkter något kan vara att invända mot den av motionärerna föreslagna lagändringen. Några kriminalpolitiska fördelar torde man icke vinna genom att förplikta en tilltalad, som dömes för brottet, att till det allmänna utgiva en rättegångskostnadsersättning, vars belopp icke står i rimligt förhållande till den tilltalades villkor. Tvärtom kan, såsom motionärerna påpekat, med fog göras gällande att det ur psykologisk synpunkt är olämpligt att ålägga den tilltalade att fullgöra något som han icke förmår, en synpunkt som är av särskild betydelse i fråga om villkorligt dömda och villkorligt frigivna. Enligt styrelsens mening talar därför de kriminalpolitiska synpunkterna närmast för och icke emot en lagändring av föreslagen innebörd.

Vad angår frågan om skyldighet för flera tilltalade att solidariskt åter-

gälda rättegångskostnad anser styrelsen motionärernas synpunkter riktiga. Styrelsen anför emellertid att det kan vara föremål för någon tvekan huruvida lagändring är erforderlig för att dessa synpunkter skall bli tillräckligt beaktade i rättsskipningen. Efter redogörelse för praxis vid två av landets största rådhusrätter anför styrelsen avslutningsvis följande.

Såsom stadgandet i 31 kap. 6 § första stycket rättegångsbalken är avfattet framstår dock det solidariska betalningsansvaret såsom lagens huvudregel. I likhet med motionärerna anser styrelsen att, såvitt angår tilltalads återbetalningsskyldighet till statsverket, huvudregeln bör vara den att betalningsskyldigheten fördelas mellan de tilltalade med hänsyn till omständigheterna och att solidarisk betalningsskyldighet åläggas endast om särskilda skäl talar därför. I det avseende varom här är fråga tillstyrker styrelsen därför en utredning i motionens syfte.

Föreningen Sveriges häradshövdingar vitsordar att stadgandet i 31 kap. 1 § rättegångsbalken i allmänhet tolkas på sätt motionärerna angivit, varvid föreningen hänvisar till justitieombudsmannens årsberättelse 1964 s. 205. Föreningen varnar för alltför stort överseende i fråga om sådana konsekvenser av ett brott som rättegångskostnad. Bättre än att införa en ny jämningsregel synes föreningen vara, att domstolarna mer än som nu sker utnyttjar de jämningsmöjligheter stadgandet ger. I denna del avstyrker därför föreningen motionen. Beträffande solidarisk betalningsskyldighet anför föreningen följande.

Föreningen önskar först framhålla, att i fråga om ersättning till offentlig försvarare för flera tilltalade — såsom motionärerna ock anför — kostnaderna ofta fördelas på de tilltalade, så att var och en endast åläggs betalningsskyldighet för vad rimligen vållats av honom. I denna del synes hinder icke möta mot en ändring av 31 kap. 6 och 7 §§ i av motionärerna föreslagna riktning. Men fråga är i brottmål även om åtskilliga andra kostnader än för försvarare, t. ex. sakkunnigutlåtande eller vittnesbevisning. Att i sådana fall, där bevisningens förebringande föranletts av brottet och icke av den ene eller andre av flera tilltalade, mera generellt fördela kostnaden synes föreningen icke önskvärt.

Föreningen Sveriges stadsdomare genom dess styrelse har intet att erinra mot den föreslagna ändringen angående möjlighet till jämkning. Beträffande den solidariska betalningsskyldigheten avstyrker föreningen motionärernas yrkande. Föreningen anför att kostnaderna som regel icke skulle ha blivit större om endast en tilltalad funnits. Detta gäller enligt föreningen främst beträffande andra rättegångskostnader än kostnaden för offentlig försvarare. När det emellertid är fråga om dylik kostnad torde det ofta vara så att varje tilltalad får svara för sin del av kostnaden.

Föreningen Sveriges stadsfiskaler anför i sitt yttrande följande.

De skäl som anföres för att jämkning alltid skall kunna ske med hänsyn till betalningsförmågan synes bärande. Det berättigade i att över huvud

taget ålägga den som dömes för brott att gälda rättegångskostnader kan diskuteras. De belopp som utdömes, svarar på intet sätt för det allmännas totala kostnader för rättegången. Endast vissa slag av kostnader får utdömas, vilket medför att de totala påföljderna för likartad brottslighet kan variera avsevärt för olika tilltalade. Föreningen är därför närmast benägen att tillstyrka bifall till motionen i denna del. Det bör emellertid beaktas att skyldighet att generellt ta hänsyn till den tilltalades ekonomiska villkor vid utdömande av rättegångskostnader föranleder att utredning alltid måste förebringas därom. I vilken form detta skall ske diskuteras inte i motionen. Det kan väl förutsättas att erforderlig utredning finns tillgänglig i ett stort antal mål. I andra mål åter finge utredning förebringas särskilt, vilket torde medföra en icke helt obetydlig arbetsökning för utredningsorganen.

Vad därefter angår frågan om skyldighet för flera tilltalade att solidariskt återgälda rättegångskostnader synes behovet av lagändring, såvitt föreningen kunnat finna, inte vara särskilt framträdande. Kostnaden för offentlig försvarare är regelmässigt den största posten. Enligt praxis fördelas denna, som motionärerna påpekar, på de tilltalade med hänsyn till omständigheterna. Solidarisk betalningsskyldighet för andra kostnader synes, där det framstår som önskvärt, kunna undvikas med stöd av rättegångsbalkens bestämmelser.

Föreningen ansluter sig till motionärernas uppfattning att solidarisk betalningsskyldighet ofta skulle framstå som stötande men avstyrker bifall till motionen, enär lagändring icke synes erforderlig för att undvika olägenheterna därav.

Föreningen Sveriges landsfiskaler genom dess styrelse anser att vissa skäl talar för att möjligheterna till jämkning med beaktande mera av den dömdes ekonomiska villkor bör vidgas. Styrelsen anser det visserligen vanskligt att ta ställning till hur reglerna för en vidgad jämkning bör utformas och uttalar att det knappast kan bli fråga om jämkning i den utsträckning motionärerna synes ha tänkt sig och med hänsynstagande uteslutande till den dömdes betalningsförmåga. Det är emellertid enligt styrelsen lämpligt att frågan göres till föremål för utredning. Styrelsen uttalar vidare att gällande regler om solidarisk ersättningsskyldighet för rättegångskostnad alltför hårt binder domstolen och kan leda till stötande resultat. Även om enligt styrelsen också i denna del motionärernas förslag är alltför långtgående, är det motiverat att möjligheterna att underlåta åläggande av solidarisk betalningsskyldighet vidgas.

Utskottet

Såsom framgår av den tidigare redogörelsen skall enligt reglerna om rättegångskostnad i brottmål den, som på talan av åklagare dömes för brott, till statsverket återgälda vad av allmänna medel utgått bl. a. för bevisning samt i arvode och ersättning åt försvarare. Om ifrågavarande kostnad icke står

i rimligt förhållande till den dömdes brottslighet och villkor, kan emellertid domstolen jämka det belopp som eljest skolat återbetalas. Vidare gäller att då flera dömes för medverkan till samma brott eller för brott som äger samband med varandra, de enligt huvudregeln solidariskt skall svara för rättegångskostnaderna. Hänför sig kostnad till del av målet, som endast angår någon av de dömda, skall denne dock ensam svara för sådan kostnad.

I förevarande motioner hemställes, att riksdagen måtte besluta lagändring så att ersättningsskyldigheten för rättegångskostnad kan jämkas till belopp som svarar mot betalningsförmågan. Vidare yrkar motionärerna att, när mål angår flera dömda, kostnaderna som regel skall fördelas mellan dem med hänsyn till omständigheterna och att solidarisk återbetalningsskyldighet skall kunna åläggas endast om särskilda skäl talar därför.

Av remissvaren framgår att jämkningsregeln enligt praxis tolkas så att nedsättning i ersättningsskyldigheten är tillåten endast om kostnaden står i missförhållande till såväl den dömdes brottslighet som hans ekonomiska villkor. Motionärernas uttalande att en sådan rättstillämpning mången gång medför otillfredsställande resultat vinner stöd av flertalet remissyttranden. Det uttalas sålunda att åläggande av betalningsskyldighet, som icke står i rimligt förhållande till betalningsförmågan, kan motverka den dömdes återanpassning i samhället. Jämväl kan det ur statsfinansiell synpunkt, såsom i motionerna framhålles, vara till olägenhet att i stor utsträckning utdömes belopp, som ej sedermera kan indrivas. Även annorledes synes jämkningsregeln i sin nuvarande utformning kunna leda till mindre önskvärda avgöranden. Sålunda har riksåklagarämbetet upplyst att tilltalad stundom, t. ex. i mål som av prejudikatintresse föres till högsta instans, förpliktas återgälda kostnad, som vida överstiger det till böter bestämda straffet. Vad sålunda och i övrigt förekommit i ärendet giver enligt utskottets mening vid handen att ifrågavarande jämkningsbestämmelse bör överses. En ändring av bestämmelsen kan emellertid såsom under remissbehandlingen anförts få återverkningar på hl. a. reglerna om fri rättegång och lär därför icke nu böra vidtagas. Det torde i stället få ankomma på Kungl. Maj:t att i lämpligt sammanhang upptaga det av motionärerna aktualiserade spørsmålet till närmare övervägande.

Vad därefter gäller solidarisk återbetalningsskyldighet framgår av remissyttrandena att domstolarna vanligen mellan de dömda fördelar den i allmänhet största kostnaden nämligen ersättningen till försvarare. Olägenheterna med gällande bestämmelser i denna del torde därför icke vara särskilt påtagliga. Emellertid synes det kunna övervägas i samband med att jämkningsregeln överses, huruvida jämväl bestämmelserna om solidarisk återbetalningsskyldighet behöver omarbetas.

Under hänvisning till vad sålunda anförts får utskottet hemställa,

att riksdagen i anledning av förevarande motioner, I: 211 och II: 258, i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte giva till känna vad utskottet i det föregående anfört.

Stockholm den 17 november 1964

På första lagutskottets vägnar:

INGRID GÄRDE WIDEMAR

Vid detta ärendes behandling har närvarit

från första kammaren: herrar Ahlkvist, Erik Svedberg, Arvidson, Ferdinand Nilsson*, Hilding Lundin, Helge Karlsson* och Nyman*;

från andra kammaren: fru Gärde Widemar, herrar Landgren, Östrand*, Svensson i Vä, Ekström i Björkvik, Keijer, Fröding* och fröken Bergegren.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.